

ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ: Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΝΕΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΠΛΟΥΤΟΥ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΗΣ

Δρ Χάρης Ναξιάκης, επιστημονικός ερευνητής ΚΕΠΕ

Από τις κοινωνίες της παραγωγής στις κοινωνίες της πληροφορίας

Βρισκόμαστε, άραγε, σήμερα στο μεταίχμιο μιας εποχής, όπου συντελείται μια μετάλλαξη του κοινωνικοοικονομικού συστήματος με το πέρασμα σε μια νέου τύπου ανάπτυξη και καπιταλιστική συσσώρευση με επίκεντρο την παραγωγή άυλων εμπορευμάτων; Στο λυκόφως των κοινωνιών της παραγωγής (υλικών κυρίως αγαθών);

Αυτό είναι το κεντρικό ερώτημα που απασχολεί το παρόν άρθρο, που μόνο να ανιχνεύσει επιδιώκει, και όχι βέβαια να εξαντλήσει, έναν μετασχηματισμό που βρίσκεται στα πρώτα στάδια εξέλιξής του.

Από τις συλλεκτικές κοινωνίες στις κοινωνίες της παραγωγής

Όποια τυπολογία ή κατάταξη και να ακολουθήσουμε των διαφόρων μορφών κοινωνιών, από όσες έχουν μέχρι σήμερα προταθεί, θα περιέχονται σ' αυτήν οι κοινωνίες της παραγωγής ή στάδιο πολιτισμού κατά τον Μόργκαν, ή βιομηχανικές κοινωνίες κατά τον Λένσκι ή καπιταλιστική κοινωνία κατά τον Μαρξ.

Πολύ πριν από την εμφάνιση των κοινωνιών της παραγωγής είχαμε τις συλλεκτικές κοινωνίες¹, μη παραγωγικές δηλαδή κοινωνίες, που εξασφάλιζαν την συντήρησή τους με το κυνήγι και την καρποσυλλογή. Οι συλλεκτικές κοινωνίες, ή στάδιο της αγριότητας κατά τον Μόργκαν ή πρωτόγονη κοινωνία κατά τον Μαρξ, έχουν υποτυπώδη καταμερισμό εργασίας, χρησιμοποιούν την φωτιά και το τόξο, τρέφονται με ρίζες, καρπούς, κρέας και ψάρια.

Όπως παρατηρεί ο Π. Κλαστρ, οι πρωτόγονες κοινωνίες είναι «μηχανές» αντι-παραγωγής, είναι υποπαραγωγικές (εργασία ενός μέρους της κοινωνίας μόνο, για μικρά χρονικά διαστήματα και ασθενούς έντασης). Η πρωτόγονη κοινωνία είναι μια κοινωνία αφθονίας, λειτουργεί σαν παραγωγή κατανάλωσης και όχι σαν παραγω-

---

1. P. Clastres, Πρόλογος στην γαλλική έκδοση του έργου του Marshall Sahlins, *Age de Pierre, age d'abondance*, Galimard, Paris, 1976.

γή ανταλλαγής, είναι κοινωνία άρνησης της οικονομίας, γιατί η κοινωνία και όχι η οικονομία καθορίζει την υπόσταση της πρωτόγονης κοινωνίας.

Ανάμεσα στις συλλεκτικές και τις παραγωγικές κοινωνίες αναπτύσσονται βέβαια και άλλοι τύποι σταδίων κοινωνικής εξέλιξης της ανθρωπότητας, όπως το στάδιο της βαρβαρότητας (Μόργκαν) ή αγροτικές-κτηνοτροφικές και αλιευτικές κοινωνίες (Λένσκι) ή αρδευτικοί πολιτισμοί, ο λεγόμενος ασιατικός τρόπος παραγωγής (Μαρξ), ή δουλοπαροικία μετέπειτα κ.λπ. Βασικά χαρακτηριστικά αυτών των σταδίων είναι η χρήση του σιδήρου, η αγγειοπλαστική, η εξημέρωση των ζώων, η καλλιέργεια της φύσης, η χρήση του αρότρου, η δημιουργία αρδευτικών δικτύων και πλωτών μεταφορικών μέσων, η εμφάνιση της κινητικής και ακίνητης ιδιοκτησίας κ.λπ.

Οι τύποι αυτοί είναι συλλεκτικού και κυρίως παραγωγικού χαρακτήρα και από ένα σημείο και μετά χρησιμοποιούν τη γραφή.

Οι κοινωνίες της παραγωγής², τέλος, χαρακτηρίζονται από τον καταμερισμό των έργων, τη ραγδαία ανάπτυξη των πόλεων, την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας και τη μαζική παραγωγή υλικών κυρίως αγαθών, την πρόοδο της τεχνολογίας, την εμφάνιση της εργατικής τάξης κ.λπ.

Οι κοινωνίες της παραγωγής και ειδικότερα ο καταναλωτικός καπιταλισμός χαρακτηρίζονται, σε αντίθεση με τις πρωτόγονες συλλεκτικές κοινωνίες, από μια πλήρη κυριαρχία της οικονομικής σφαίρας, της υλικής παραγωγής πάνω στις υπόλοιπες· η οικονομία ρυθμίζει το όλο και ο τύπος ανθρώπινης συμπεριφοράς που αντιστοιχεί σ' αυτήν την κυριαρχία είναι ο *homo economicus*.

Οι κοινωνίες της παραγωγής δεν αποτελούν, βέβαια, το τέλος σε μια πορεία εξέλιξης των κοινωνικών συστημάτων. Η βιομηχανική κοινωνία όμως, η μαζική παραγωγή τυποποιημένων υλικών αγαθών και υπηρεσιών, η μαζική κατανάλωση και το παρεμβατικό κράτος, οι συγκεκριμένες τεχνικές παραγωγής, έχουν ολοκληρώσει σήμερα τον ιστορικό τους κύκλο και δεν μπορούν πλέον να συνεχίσουν να τροφοδοτούν την αναπτυξιακή δυναμική του κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Βρισκόμαστε σε μια φάση μετάβασης, όπου το παλιό δεν έχει ακόμα καταρρεύσει και το νέο δεν έχει πάρει την μορφή μιας κανονικότητας, αλλά τείνει να ηγεμονεύσει. Ήδη συντελούνται καθοριστικοί μετασχηματισμοί στο επίπεδο της παραγωγής και της αναπαραγωγής, της τεχνολογίας, της εργασίας, που προσδιορίζουν την αναδυόμενη φυσιογνωμία του νέου μοντέλου ανάπτυξης και συσσώρευσης και μας οδηγούν πέρα από τις κοινωνίες της παραγωγής.

Όπως με το πέρασμα από τις συλλεκτικές κοινωνίες στις παραγωγικές η υλική παραγωγή απέκτησε την πρωτοκαθεδρία, τώρα με το πέρασμα στις κοινωνίες της πληροφορίας η άυλη παραγωγή βρίσκεται στο επίκεντρο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι σταματάει η παραγωγή υλικών αγαθών, απλώς δεν αποτελεί το κέντρο βάρους. Άλλωστε, παρ' ότι στις κοινωνίες της παραγωγής η παραγωγή εμπορευ-

2. P. Passet, *Οικονομία και Περιβάλλον*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986.

μάτων, υλικών αγαθών, ήταν κυρίαρχη, αυτό δεν εμπόδισε τους ανθρώπους να συνεχίζουν να συλλέγουν αγαθά, να καταναλώνουν ορισμένα ελεύθερα αγαθά (ήλιο, αέρα κ.λπ.), δηλαδή να επιβιώνουν στοιχεία των συλλεκτικών κοινωνιών μέσα στα πλαίσια των κοινωνιών της παραγωγής.

Ένα νέο, λοιπόν, ηγεμονικό μοντέλο συσσώρευσης είναι σε εξέλιξη σήμερα στις αναπτυγμένες χώρες, με κύρια χαρακτηριστικά τη μεταβολή και διεύρυνση των εννοιών παραγωγή, εμπόρευμα και παραγωγική εργασία, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη επιστημονικοποίηση (αυτοματοποίηση) της παραγωγής. Το εμπόρευμα δεν ταυτίζεται πλέον με το υλικό αντικείμενο, η παραγωγή με την παραγωγή υλικών προϊόντων, ούτε η παραγωγή υπεραξίας με τον χειρώνακτα εργάτη της μαζικής τυποποιημένης παραγωγής, τον οποίο εκτοπίζει η αυτοματοποίηση από την παραγωγή, ενώ την ίδια στιγμή γίνεται καθοριστική η σημασία της πνευματικής εργασίας που διαχειρίζεται άυλα αφηρημένα σύμβολα.

Αν τον τελευταίο αιώνα το καπιταλιστικό σύστημα χαρακτηρίστηκε από το φορντικό³ μοντέλο παραγωγής και τον κενύσινισμό, τώρα εισέρχεται σε μια νέα φάση ανάπτυξης, όπου οι βιομηχανίες της γνώσης και της πληροφορίας, οι εργάτες της γνώσης, η πληροφορία είναι οι πηγές του πλούτου και της δύναμης.

Σήμερα παράγονται ως εμπορεύματα η πληροφορία, η επικοινωνία, η κουλούρα, η καταναλωτική ανάγκη, ο έλεγχος, ο σχεδιασμός του προϊόντος, η καινοτομία, η έρευνα, η διαφήμιση, η ικανότητα εκπόνησης επιχειρησιακής στρατηγικής και επίλυσης των αναγκών κ.λπ. Τα προϊόντα τελικά ενσωματώνουν σήμερα αυξανόμενες ποσότητες γνώσης και πληροφορίας⁴, όπως, για παράδειγμα, τα προϊόντα της Microsoft ή της IBM, όπου μόλις το 20% του κόστους ενός υπολογιστή αφορά το κόστος των πρώτων υλών και όπου πάνω από τα 2/3 των κερδών προέρχονται από την πώληση λογισμικού.

Η βιομηχανοποίηση της γνώσης και της επιστήμης, η υπαγωγή των κλασικών υπηρεσιών στην άμεση εμπορευματική σφαίρα και η εμφάνιση νέων μορφών υπηρεσιών (λογισμικό, ηλεκτρονικό εμπόριο κ.λπ.) είναι, λοιπόν, γεγονός, οδηγώντας έτσι στην εποχή των βιομηχανιών της γνώσης, της έντασης πληροφορίας και τεχνολογικών συστημάτων. Έτσι, δίπλα στην παραγωγή υλικών εμπορευμάτων αναπτύσσεται η παραγωγή άυλων εμπορευμάτων με τη μετακίνηση μεγάλων επιχειρήσεων σε δραστηριότητες παραγωγής γνώσης και πληροφορίας. Η φάση της απο-υλοποίησης της οικονομίας είναι ήδη σε εξέλιξη και ο πλούτος, η ανταγωνιστικότητα και τα κέρδη στηρίζονται όλο και περισσότερο σε μη υλικούς παράγοντες (πληροφορία, επιστημονική γνώση, διαφήμιση, χρηματοπιστωτική δραστηριότητα κ.λπ.). Γι' αυτό, άλλωστε, οι κυρίαρχες σήμερα επιχειρήσεις πρέπει να αναζητηθούν στους τομείς των επικοινωνιών, της πληροφορικής, του λογισμικού, του θεάματος, στο χρηματοπιστωτικό σύστημα κ.λπ. Προοπτικά η αυξανόμενη πληροφορικοποίηση της κοινωνίας

3. A. Roobek, «The Crisis of Fordism and new technological paradigm», *Futures*, T. 2, 1987.

4. T. M. Suzuki, «Capitalism in the computer age», *New Left Review*, αρ. 83, 1986.

ας θα οδηγήσει σε μια υπέρβαση της κοινωνίας της παραγωγής και στην έλευση της κοινωνίας της πληροφορίας, περνώντας από την παραγωγή υλικών αγαθών στην παραγωγή και αναπαραγωγή πληροφοριών και συμβόλων.

Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι οι διαδικασίες της παραγωγής υλικών αγαθών θα αποκτήσουν δευτερεύουσα σημασία σε σχέση με τις διαδικασίες παραγωγής και μετάδοσης της πληροφορίας και άρα στις κοινωνίες της πληροφορίας θα έχει μεταταθεί το κέντρο βάρους από την παραγωγή υλικών αγαθών στην παραγωγή, αναπαραγωγή και μετάδοση πληροφορίας.

Η αυξανόμενη πληροφορικοποίηση της παραγωγής αλλά και της καθημερινής ζωής αποτελεί σήμερα μια πραγματικότητα, η οποία θα είχε μάλιστα επιταχυνθεί ακόμα περισσότερο αν δε συνέχιζε να καθυστερεί η εκβιομηχάνιση του Τρίτου Κόσμου. Η πληροφορικοποίηση του ανεπτυγμένου κόσμου επιβραδύνεται, γιατί ο Τρίτος Κόσμος στηρίζει ακόμα το ανταγωνιστικό του πλεονέκτημα στη φθηνή εργασία.

Οι κοινωνίες της πληροφορίας ειδικότερα χαρακτηρίζονται από:

1. Αύξηση των «μη υλικών επενδύσεων» στο σύνολο του επενδυμένου κεφαλαίου, στα πλαίσια μιας παραγωγικής μονάδας, και ιδιαίτερα των δαπανών σε E+A (έρευνα και ανάπτυξη). Οι μη υλικές επενδύσεις αντιπροσωπεύουν σήμερα περισσότερο από το 1/3 του συνολικού επενδεδυμένου κεφαλαίου και τα τελευταία 15 χρόνια τοποθετήθηκαν⁵ στις παραγωγικές δραστηριότητες υψηλής E+A πάνω από το 50% των ιδιωτικών και δημόσιων δαπανών των χωρών του ΟΟΣΑ στη βιομηχανική E+A (έρευνα για νέο προϊόν, βελτίωση παραγωγικότητας, νέες μορφές οργάνωσης). Οι παραπάνω εξελίξεις αποτυπώνονται άλλωστε στην τεράστια ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών, στον οποίο περιλαμβάνεται η παραγωγή πληροφορίας, όπου η αναλογία εισοδήματος από τον τομέα αυτόν στο ΑΕΠ ήταν: στις ΗΠΑ 72%, στον Καναδά 71%, στη Γαλλία 65%, την Ιταλία και τη Βρετανία από 70% κ.λπ.

Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι το 1988-90, σύμφωνα⁶ με τον ΟΗΕ, το ποσοστό των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα στις χώρες του ΟΟΣΑ έφθανε το 73,5% του συνολικού πληθυσμού, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ανάμεσα στο 1960 και το 1987, οι δαπάνες για την εκπαίδευση, που είναι κυρίως πληροφοριακές, στο σύνολο του ΑΕΠ πέρασαν από το 3,35% στο 5,0%.

Είναι απαραίτητο στο σημείο αυτό να παρατηρήσουμε ότι τα κράτη που επενδύουν σε έρευνα και ανάπτυξη (R&D) έχουν τις περισσότερες πιθανότητες να αποτελέσουν τα κυρίαρχα κράτη στην εποχή των κοινωνιών της γνώσης. Η νέα οικονομία της γνώσης απαιτεί τεράστιες δημόσιες δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη, εκπαί-

5. Κ. Βαϊτσός - Τ. Γιαννίτης, *Τεχνολογικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη*, Gutenberg, 1987.

6. Γ. Καραμπελιάς, *Στα μονοπάτια της ουτοπίας*, Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, 1995.

δευση και υποδομές. Οι παραπάνω επενδύσεις, παρ' ότι δημιουργούν επιχειρηματικές ευκαιρίες, δεν πραγματοποιούνται από τον ιδιωτικό τομέα, γιατί αυτός ενδιαφέρεται για το βραχυπρόθεσμο κέρδος από μια επένδυση στη γνώση και την καινοτομία.

2. Η αύξηση, όμως, των «μη υλικών» επενδύσεων, η αυξανόμενη ροή γνώσης στο παραγωγικό σύστημα, οδηγεί στη μετατροπή της παραγωγικής διαδικασίας από εντάσεως πρώτων υλών και ενέργειας σε εντάσεως γνώσης. Το ποσοστό των πρώτων υλών που χρειάζεται μια βιομηχανική μονάδα σήμερα είναι μόλις το 40% του αντίστοιχου ποσοστού που απαιτούνταν στις αρχές του προηγούμενου αιώνα.

3. Η καθοριστική σημασία⁷ της πληροφορίας και της πνευματικής εργασίας στην παραγωγική και αναπαραγωγική διαδικασία έχει οδηγήσει σε μια διεθνώς αυξανόμενη ροή πληροφοριών, οι οποίες αποτελούν σημαντικό μέρος του διεθνούς εμπορίου, γεγονός που τροποποιεί τους όρους του ανταγωνισμού.

Η νέα ανταγωνιστικότητα στηρίζεται στο σχεδιασμό του προϊόντος, την καινοτομία, την έρευνα, τη διαφήμιση, τα συστήματα οργάνωσης, την υλοποιημένη σε τεχνολογικά συστήματα γνώση.

4. Η γνώση (και η πληροφορία)⁸ αποτελεί πλέον ένα στρατηγικής φύσης εμπόρευμα, γεγονός που οδηγεί σ' έναν αυξανόμενο ανταγωνισμό κεφαλαίων για τη μονοπώλησή της, την ατομική της ιδιοποίηση. Όλες οι χώρες πολλαπλασιάζουν σήμερα τις ενέργειές τους για να αυξήσουν τα ιδιοκτησιακά τους αποθέματα σε πληροφορίες και να τα προστατεύσουν από τους ανταγωνιστές τους. Η παγκοσμιοποίηση δε της παραγωγής και η δημιουργία υπερεθνικών μονοπωλίων, με τεράστιες ανάγκες σε ροές πληροφορίας, έχει δημιουργήσει ένα παγκόσμιο δίκτυο ροής πληροφοριών (λεωφόροι της πληροφορίας), αυξάνοντας έτσι τον βαθμό διασύνδεσης των οικονομιών και αποδυναμώνοντας τον έλεγχο των κρατών πάνω στους πληροφοριακούς πόρους τους.

Σήμερα, ακόμα και οι εθνικές κυβερνήσεις μεγάλων δυνάμεων, τις οποίες μέχρι σήμερα απασχολούσε η διαχείριση των τοπικών και περιφερειακών οικονομικών συστημάτων, έχουν τεθεί εκτός παιχνιδιού, έχουν απολέσει τον έλεγχο της κυκλοφορίας της πληροφορίας (και του χρηματιστηριακού κεφαλαίου).

5. Η συγκέντρωση του κεφαλαίου σε δραστηριότητες παραγωγής πληροφορίας συμβαδίζει επίσης σήμερα με την επέκταση της ατομικής ιδιοκτησίας στο χώρο της πληροφορίας, στο βαθμό που η πληροφορία, ως στρατηγικής φύσης εμπόρευμα, τείνει να έχει την ίδια σημασία που είχε στο παρελθόν ο έλεγχος των αποθεμάτων

---

7. T. Stonier, *Ο πλούτος των πληροφοριών*. Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις, 1987 και M. Porat, *The information economy*, University of Stanford, 1976.

8. Να σημειώσουμε εδώ ότι η πληροφορία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της ζωής των ζωντανών οργανισμών, η γλώσσα των ανθρώπων επίσης αποτελεί πληροφορία, η δε παραγωγική διαδικασία μέσω της χρήσης της πληροφορίας μετασχηματίζει το ενεργειακό δυναμικό της ύλης. Βλ. περισσότερο για το ρόλο της πληροφορίας στην εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών, E. Morin, *Le Paradigme perdu: La nature humaine*, Seuil, 1973.

των σε χρυσό ή σε πετρέλαιο ή ακόμη η κατοχή των μέσων παραγωγής. Στόχος των μονοπωλίων της γνώσης και των τεχνολογικά ηγέτιδων χωρών είναι να περιορίσουν τη διάχυση της πληροφορίας στην κοινωνία, να μειώσουν τις απώλειες των πωλήσεων λόγω παραβίασης του copyright και των ευρεσιτεχνιών από τρίτους (χώρες ή επιχειρήσεις). Έτσι, αν μέχρι πριν από μερικά χρόνια οι γνώσεις δεν είχαν ιδιοκτήτη, αποτελώντας κοινωνικό αγαθό στο οποίο είχε πρόσβαση το κοινωνικό σύνολο, η μετατροπή σήμερα της γνώσης και της πληροφορίας σε εμπόρευμα οδηγεί σε μια ιδιοκτησία πάνω στις ιδέες.

Οι τεχνολογικές αλλαγές οδηγούν επίσης σε αυτό που έχει χαρακτηριστεί ως δομικό στοιχείο του καπιταλισμού, στη «δημιουργική καταστροφή». Οι επιχειρήσεις που καινοτομούν, δημιουργούν γνώση και εργαλεία διαχείρισης και διερεύνησης της γνώσης, εκτοπίζουν από την αγορά τις παλαιές μεγάλες επιχειρήσεις που, ενώ μεν κατανοούν το στρατηγικό πλεονέκτημα των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας, αδυνατούν να καταστρέψουν το παλιό και να δημιουργήσουν το καινούργιο.

6. Οι τεχνολογίες⁹ της πληροφορίας προσφέρουν επίσης ένα σημαντικό πλεονέκτημα, επιτρέπουν τη μείωση της απόστασης ως συντελεστή κόστους, μεταβάλλοντας τη γεωγραφία της παραγωγής. Η πληροφορία και η γνώση μέσω των πληροφοριακών δικτύων γίνεται πλανητική, η παραγωγή διαχέεται στο χώρο, κατακερματίζεται σε μικρότερες μονάδες και ταυτόχρονα συγκεντροποιείται ο έλεγχος και η διαχείριση στην έδρα της επιχείρησης μέσω του ελέγχου της ροής των πληροφοριών.

7. Είναι σημαντικό εδώ να αναφερθούμε στις πόλεις των γνώσεων, στις τεχνολογικές. Πρόκειται για πόλεις-περιφέρειες που ενισχύονται από το κράτος και όπου συνυπάρχουν κέντρα έρευνας, πανεπιστήμια, συμπλέγματα βιομηχανιών υψηλής τεχνολογίας κ.λπ. Στην Ευρώπη, στις περιφέρειες Λονδίνου, Ρουρ, Μιλάνου, Φρανκφούρτης, Άμστερνταμ, αλλά και στη Ζυρίχη, την Τουλούζη, στον Νότο της Νορβηγίας και στη Λομβαρδία, συγκεντρώνονται σήμερα τα 2/3 των δημόσιων δαπανών για έρευνα, βρίσκονται οι έδρες των 500 μεγαλύτερων ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, το 90% των ευρωπαϊκών προγραμμάτων για υψηλή τεχνολογία, ενώ σε τρεις μόλις υπερεθνικές πόλεις (Νέα Υόρκη, Τόκιο, Λονδίνο) βρίσκεται το 80% των εδρών των μεγαλύτερων βιομηχανικών εταιρειών. Δημιουργούνται έτσι τεχνολογικά και πληροφοριακά δίκτυα πλούσιων πόλεων - περιφερειών μέσα σε μια φτωχή ανθρωπότητα.

---

9. Οι εξελίξεις στη μικροηλεκτρική τεχνολογία, που την τελευταία εικοσαετία προσέφεραν την τεχνική βάση για μια αυξημένη διάδοση της πληροφορίας στο παραγωγικό σύστημα, είναι: η αύξηση της χωρητικότητας της μνήμης των Η/Υ και της ταχύτητας επεξεργασίας της πληροφορίας, η σύγκλιση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας και των τηλεπικοινωνιών, η ρομποτική, η κατασκευή και ο σχεδιασμός με την βοήθεια Η/Υ, η ηλεκτρονική ανταλλαγή μηνυμάτων, η τηλεργασία, τα δίκτυα πληροφοριών κ.λπ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ

ΠΟΛΗ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (εκ.)	ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΕΣ
1. ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ	17.082	59
2. ΤΟΚΙΟ	26.200	34
3. ΟΣΑΚΑ	15.900	15
4. ΣΕΟΥΛ	11.200	4
5. ΛΟΝΔΙΝΟ	11.000	37
6. ΣΑΟ ΠΑΟΛΟ	12.700	0

Οι αναπτυγμένες χώρες, που είναι συνδεδεμένες με τα συμφέροντα των πολυεθνικών, οι οποίες καθορίζουν την παραγωγή πληροφορίας, έρευνας και καινοτομίας, εγκαθιστούν ένα παγκόσμιο πληροφοριακό δίκτυο, όπου τα δύο τρίτα της ανθρωπότητας, οι εισοδηματικά και «πληροφοριακά» φτωχοί του Τρίτου Κόσμου και του Βορρά, είναι αποκλεισμένοι¹⁰ από αυτό.

8. Τέλος, στα πλαίσια του νέου μοντέλου ανάπτυξης και κοινωνίας, η χειρωνακτική εργασία χάνει την καθοριστική και σχεδόν αποκλειστική σημασία που είχε στο παρελθόν ως πηγή του κοινωνικού πλούτου και του κέρδους και αναβαθμίζεται η πνευματική εργασία, που περιέχει μεγάλο εύρος γνώσεων, δεξιοτήτων, πολυειδίκευσης. Το ανθρώπινο κεφάλαιο, η επένδυση δηλαδή για την ανάπτυξη των ανθρωπινων ικανοτήτων, η γνώση ως στοιχείο της εργασίας, αποτελούν τον κινητήριο μοχλό του νέου μοντέλου ανάπτυξης.

Ταυτόχρονα, δίπλα στις ιδιοκτήτριες τάξεις, κατόχους των παραδοσιακών μέσων παραγωγής, αναπτύσσονται νέες διευθυντικές τάξεις, που ιδιοποιούνται το προϊόν της υπερεργασίας των μαζών, όχι λόγω της ατομικής τους ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, αλλά λόγω του ελέγχου τον οποίο ασκούν στην παραγωγική διαδικασία ως ιδιοκτήτες της γνώσης, της ικανότητας για διοίκηση, της λήψης αποφάσεων, της παραγωγής νέας γνώσης κ.λπ.

Οι νέες κοινωνικές ελίτ στην οικονομία της γνώσης είναι:

1. Οι ιδιοκτήτες των μηχανών διαχείρισης και διεύρυνσης της γνώσης.
2. Οι παραγωγοί και διαχειριστές της γνώσης και της πληροφορίας (ερευνητές, μηχανικοί, επιστήμονες), που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν, μαζί με τους παραγωγούς συμβόλων και τους μάντζερ, ως τμήμα της αριστοκρατίας της γνώσης.
3. Οι παραγωγοί συμβόλων και ιδεών, ιδεολογικών προτύπων, πολιτισμού, οι εκπρόσωποι των ΜΜΕ, οι κατασκευαστές της κοινής γνώμης.
4. Οι μάντζερ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, που παράγουν την ορ-

10. R. Petrella, «Προς ένα παγκόσμιο τεχνολογικό απαρτχάιντ», *Le Monde Diplomatique* (ελλ. έκδοση), 1994.

γάνωση και τους μηχανισμούς ελέγχου, λαμβάνουν τις αποφάσεις, καθορίζουν την επιχειρησιακή στρατηγική, παράγουν τη ζήτηση μέσω του μάρκετινγκ κ.λπ.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο J. Rifkin¹¹, στις ΗΠΑ η αριστοκρατία της γνώσης αποτελεί το 4% του απασχολούμενου πληθυσμού, περίπου 3,8 εκατομμύρια άτομα, και κερδίζει όσα όλο μαζί το κατώτερο 51% των αμερικανών εργαζομένων, που υπερβαίνουν σε σύνολο τα 49,2 εκατομμύρια.

Πέρα από την αριστοκρατία της γνώσης στις ΗΠΑ, που είναι δημιουργός, διαχειριστής και προμηθευτής των πληροφοριών, άλλο ένα 16% του απασχολούμενου δυναμικού αποτελείται από εργαζόμενους στον τομέα παραγωγής γνώσης και πληροφορίας και όλοι μαζί αποτελούν το 20% του απασχολούμενου δυναμικού με εισοδήματα περισσότερα από τα άλλα τέσσερα πέμπτα του πληθυσμού.

Είναι δε χαρακτηριστικό της όλο και αυξανόμενης δύναμης της αριστοκρατίας της γνώσης ότι το 3% της τιμής ενός τοιπ ημιαγωγού πηγαίνει στους κατόχους πρώτων υλών και ενέργειας, το 5% στους κατόχους εξοπλισμού και εγκαταστάσεων και το 6% στους εργαζομένους, ενώ πάνω από το 85% του κόστους αναλογεί σε εξειδικευμένες υπηρεσίες σχεδιασμού και κατασκευής, πνευματικά δικαιώματα και διπλώματα ευρεσιτεχνίας. Στην αυτοκινητοβιομηχανία επίσης το 40% των εξόδων κατασκευής πηγαίνει σε συμβούλους μάρκετινγκ, σχεδιαστές, προγραμματιστές, οικονομικούς συμβούλους, διαφημιστές, διοικητικά στελέχη κ.λπ.

Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσαμε να περιγράψουμε ενδεικτικά τη νέα κοινωνική δομή στην κοινωνία της πληροφορίας (βλ. πίνακα 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΟΜΗ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ	<ul style="list-style-type: none"> • Ιδιοκτήτες πληροφοριακών επιχειρήσεων • Παραγωγοί γνώσης, μάντζερ και διαχειριστές πληροφοριακών δικτύων • Κλασικοί αστοί • Μεγάλοι εισοδηματίες
ΜΕΣΑΙΑ ΤΑΞΗ	<ul style="list-style-type: none"> • Ιδιοκτήτες μικρομεσαίων επιχειρήσεων εντάσεως τεχνολογίας • Εισοδηματίες • Μόνιμοι εργαζόμενοι ή αυτοαπασχολούμενοι στους κλασικούς βιομηχανικούς κλάδους με υψηλές αμοιβές και εισοδήματα
ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟ	<ul style="list-style-type: none"> • Χαμηλόμισθοι μόνιμοι εργάτες • Εργάτες με μερική απασχόληση • Τηλεεργαζόμενοι • Μετανάστες • Άνεργοι

11. J. Rifkin, *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της*, Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνης, 1996.

Οι βιομηχανίες της γνώσης, τα διεθνοποιημένα μονοπώλια της πληροφορίας, σε συνδυασμό με τις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας, οδηγούν τελικά σε μια ανανέωση του καπιταλιστικού συστήματος, σε μια μετάβαση από τη φάμπρικα και τη μαζική παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων στην πληροφορικοποίηση, στην κοινωνία της πληροφορίας και των υπηρεσιών, την παραγωγή διαφοροποιημένων¹² προϊόντων μέσα σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Η νέα πηγή του πλούτου και της εξουσίας είναι η γνώση και η πληροφορία, οι οποίες αποτελούν τον κύριο παραγωγικό συντελεστή είτε ως πνευματική εργασία (ζωντανή εργασία), είτε ως κεφάλαιο με τη μορφή του εμπορεύματος γνώση και των σύγχρονων τεχνολογικών συστημάτων (νεκρή πνευματική εργασία). Σήμερα ο έλεγχος των μέσων παραγωγής και των μέσων κυριαρχίας, η διαμόρφωση των σχέσεων παραγωγής και κυριαρχίας, στηρίζονται στην παραγωγή και χρήση της γνώσης με τη μορφή της πληροφορίας, των πολιτιστικών εμπορευμάτων, των συμβόλων, της καινοτομίας, των συστημάτων οργάνωσης κ.λπ.

Είναι, λοιπόν, αναμφισβήτητο ότι εισερχόμαστε στις κοινωνίες¹³ της πληροφορίας, παρ' ότι η διαδικασία πληροφορικοποίησης δεν έχει ολοκληρωθεί, δεν περιλαμβάνει όλο τον πλανήτη και δεν έχει ακόμα οδηγήσει σε μια μαζική κατανάλωση πληροφοριακών προϊόντων (οικιακή χρήση του υπολογιστή και του CD-ROM, τράπεζες και δίκτυα πληροφοριών, χρήση των νέων προϊόντων εικόνας, ήχου και κειμένου κ.λπ.).

Τελικά, σήμερα ο οικονομικός πλούτος και η δύναμη στηρίζονται όλο και λιγότερο¹⁴ στην κατοχή υλικών στοιχείων (γη, φυσικούς πόρους, μηχανήματα) και όλο και περισσότερο σε μη υλικούς παράγοντες (πληροφορία, επιστημονική γνώση, επικοινωνίες, διαφήμιση, χρηματοπιστωτική δραστηριότητα).

Έτσι, αν στο παρελθόν ο πλούτος έπρεπε να αναζητηθεί ανάμεσα στους ιδιοκτήτες των φυσικών πόρων (της γης, του χρυσού, του πετρελαίου), σήμερα ο βασιλιάς της οικονομίας της γνώσης Μπιλ Γκέιτς δε διαθέτει γη, χρυσό ή πετρέλαιο, δε διαθέτει βιομηχανικές μονάδες. Είναι ο ιδρυτής της Microsoft που κυριαρχεί στην παγκόσμια αγορά λογισμικού.

Προς το παρόν η Αμερική είναι αυτή που οδηγεί την κούρσα για την εισοδο στην πληροφοριακή εποχή, έχει την τεχνολογική υπεροχή έναντι της Ευρώπης. Για παράδειγμα, οι δημόσιες και ιδιωτικές ερευνητικές δαπάνες στην Ευρώπη αντιπροσώπευαν το 1994 το 2% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος έναντι 2,7% στις ΗΠΑ, ενώ στις υπηρεσίες πληροφοριών η Ευρώπη αντιπροσωπεύει μόνο το 16% της παγκόσμιας παραγωγής. Όσο αφορά την κρατική στήριξη της βιομηχανικής

12. A. Toffler, *Το τρίτο κύμα*, Κάκτος, 1982 και D. Bell, *The Coming of post-industrial Society*, Basic Books, 1973.

13. Μ. Αντωνοπούλου, Παγκόσμιος καπιταλισμός και η κοινωνία της Πληροφορίας. Εισήγηση στο συνέδριο «Κοινωνία 2/3», Πάντειος, Νοέμβριος 1997.

14. R. Petrella, «Τα αφεντικά της γης», *Le Monde diplomatique* (ελλ. έκδοση), Τ. 10, Δεκ. 1996.

έρευνας, μεταξύ 1987 και 1993, το σύνολο των δημόσιων πόρων που διατέθηκαν στην έρευνα και κατευθύνθηκαν στις επιχειρήσεις ήταν 168 δισ. ECU στην Αμερική έναντι μόνο 66 δισ. ECU στην Ευρώπη.

Χαρακτηριστικό, επίσης, παράδειγμα που δείχνει την αμερικάνικη κυριαρχία, αλλά και το βαθμό πληροφορικοποίησης¹⁵ του πλανήτη, είναι η έρευνα της International Data Corporation για τον πληροφοριακό πλούτο των εθνών. Η έρευνα έγινε σε 55 χώρες που αποτελούν το 77% του παγκόσμιου πληθυσμού, το 97% του παγκόσμιου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος και το 99% της παγκόσμιας δαπάνης σε τεχνολογίες της πληροφορίας.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι ΗΠΑ έχουν το μεγαλύτερο πληροφοριακό πλούτο, ακολουθούν η Ιαπωνία, η Μ. Βρετανία, ο Καναδάς, η Αυστραλία, η Ν. Κορέα, η Σουηδία, η Γαλλία και η Γερμανία· πολύ πιο κάτω στην κατάταξη βρίσκονται η Ρωσία, η Ισπανία, η Χιλή και στις τελευταίες θέσεις η Σαουδική Αραβία και η Τουρκία.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, αναγνωρίζοντας την τεράστια σημασία που διαδραματίζουν στο διεθνή ανταγωνισμό οι τεχνολογίες της πληροφορίας, η μετάβαση στην κοινωνία της πληροφορίας, στα πλαίσια ενός παγκοσμιοποιημένου οικονομικού περιβάλλοντος, προγραμμάτισε μια σειρά δράσεις, ένα πλαίσιο κίνησης προς την κοινωνία της πληροφορίας, που περιλαμβάνει: 1. Την Πράσινη Βίβλο για την απελευθέρωση των υποδομών, η οποία θα καθορίσει και το μέλλον των τηλεπικοινωνιακών μέσων. 2. Την έκθεση Bangemann για την κοινωνία της πληροφορίας. 3. Τα σχέδια δράσης για πνευματικά δικαιώματα, την προστασία και ασφάλεια των πληροφοριών. 4. Τις εκθέσεις του FORUM για την «Κοινωνία των Πληροφοριών του 2000». 5. Την νέα έκδοση του πλαισίου για την προμήθεια ανοικτών δικτύων. 6. Τα ερευνητικά προγράμματα για την ανάπτυξη και εφαρμογή των τεχνολογιών της πληροφορίας και τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Εν κατακλείδι σήμερα, η νέα πηγή του πλούτου και της δύναμης είναι η γνώση και η πληροφορία, η μετατροπή της γνώσης σε οικονομική ανάπτυξη, η σχέση δηλαδή αιτίου - αιτιατού μεταξύ γνώσης και οικονομικής ανάπτυξης είναι ο πυρήνας της κοινωνικοοικονομικής αναδιάρθρωσης που εξελίσσεται σήμερα στον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Βέβαια, τεράστια ερωτήματα ανακύπτουν, ορισμένα από τα οποία παρουσιάζουμε στη συνέχεια, χωρίς να είναι στην πρόθεση του παρόντος άρθρου να απαντηθούν:

1. Οδηγούμαστε, άραγε σ' έναν τεχνολογικό μεσαίωνα, όπου μια χούφτα μονοπωλιών θα διανέμει στον πλανήτη τυποποιημένα σε ήχο, εικόνα και δεδομένα, τη γνώση, τον πολιτισμό και την κουλτούρα;

---

15. Οι πληροφοριακές μεταβλητές οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα ήταν: Τηλεφωνικές γραμμές ανά νοικοκυριό, κατά κεφαλήν κινητά τηλέφωνα και τηλεοράσεις, κατά κεφαλήν εγκαταστάσεις προσωπικών υπολογιστών, δαπάνες λογισμικού, αναγνωσιμότητα εφημερίδων και περιοδικών, αριθμός αποφοίτων δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κ.λπ.

2. Δεν είναι θετικό ότι στο παγκόσμιο δίκτυο Internet ή σε μια σειρά αλλά μέσα, ο άνθρωπος, ο δέκτης, έχει τη δυνατότητα να αποκωδικοποιεί τα μηνύματα, να στέλνει και να δέχεται πληροφορίες;

3. Μήπως συντελείται σήμερα μια νέα διαίρεση του πλανήτη ανάμεσα σε πληροφοριακά πλούσιες και πληροφοριακά φτωχές χώρες, στον βαθμό που οι αναπτυγμένες χώρες ελέγχουν σήμερα την τεχνολογία, την παραγωγή γνώσης και τα υπερεθνικά δίκτυα ροής της πληροφορίας;

4. Θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κάποιος ως πληροφοριακό απαρτχάιντ την ανισότητα πρόσβασης σε χρήσιμες πληροφορίες (ιατρικές, εκπαιδευτικές) από ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων του πλανήτη, στον βαθμό που οι πληροφορίες διανέμονται πολλές φορές σ' αυτούς που έχουν να πληρώσουν και κανένας δε θέλει να εξυπηρετήσει φτωχές, άγονες και αποκακρωσμένες περιοχές;

5. Μετατρέπεται ο πλανήτης σε ένα απέραντο *teleshopping*, μέσω του ηλεκτρονικού εμπορίου, αντί να δημιουργηθεί ένα αμφίδρομο παγκόσμια ηλεκτρονικό δίκτυο, όπου θα επέτρεπε στους κατοίκους του πλανήτη να επικοινωνούν και να ανταλλάσσουν τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τον πολιτισμό τους;

6. Ποιος επιλέγει, ελέγχει και κατανέμει τη γνώση και την πληροφορία στα ηλεκτρονικά δίκτυα;

7. Τι κινδύνους εγκυμονεί η συρρίκνωση της επικοινωνίας στο επίπεδο της ηλεκτρονικής ανταλλαγής και επεξεργασίας μηνυμάτων;

8. Η νέα τεχνολογία δημιουργεί μια παγκόσμια οικονομία, με αυξανόμενες ανισότητες μεταξύ κρατών, επιχειρήσεων και ανθρώπων, φαινόμενο που οι εθνικές κυβερνήσεις δεν μπορούν και δε θέλουν να ελέγξουν;